УДК 001.8:303.62:[37.063: 377.091]:331.5(477) **Doi: 10.31767/su.3(94)2021.03.08**
JEL Classification: I22, J24, J60, P46

М. В. Лєснікова,
кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник,
Державна наукова установа "Інститут освітньої аналітики",
E-mail: conversat 95@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2802-973X

Основні методологічні підходи до побудови інклюзивного й гендерно чутливого освітнього середовища у закладах професійної (професійно-технічної) освіти

Можливість розвивати навички, необхідні людині, щоб брати повноцінну участь у житті суспільства, реалізовувати активну громадянську позицію та робити внесок у економічний розвиток країни, є невід'ємним правом кожної особистості незалежно від статі, походження і здібностей. Професійна (професійно-технічна) освіта (далі – П(ПТ)О) надає людині такі можливості та сприяє реалізації її економічного й соціального потенціалів. Інклюзивне навчання – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахуванні багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників. Побудова інклюзивного й гендерно чутливого освітнього середовища у закладах П(ПТ)О в контексті забезпечення неперервності освіти впродовж усього життя є стратегічним завданням для кожної цивілізованої країни. Будувати це середовище слід за такими складовими: законодавче забезпечення; прогнозування потреб у навичках; забезпечення гендерної рівності; забезпечення якості й актуальності наданої освіти; забезпечення універсального дизайну; визначення методів інклюзивного навчання на засадах гендерної рівності, які застосовуються закладами П(ПТ)О в освітньому процесі, та моніторинг. Автором розроблено інструментарій для проведення моніторингового дослідження вказаних методів, застосовуваних закладами П(ПТ)О в контексті забезпечення неперервності освіти впродовж усього життя. Анкета для опитування майстрів виробничого навчання містить 37 тверджень і складається з трьох компонентів за напрямами розвитку інклюзивного та гендерно чутливого освітнього середовища в закладі П(ПТ)О: 1) напрям А "Розвиток організаційної культури закладу П(ПТ)О"; 2) напрям Б "Внутрішня політика"; 3) напрям В "Запровадження інклюзивної практики. Вивчення методів інклюзивного навчання на засадах гендерної рівності". Кожний напрям містить два блоки. Питання анкети побудовані з використанням шкали Лайкерта. Моніторинг дозволить отримати актуальні дані щодо особливостей процесу впровадження інклюзивних методів навчання учнів і слухачів із забезпеченням неперервності освіти впродовж усього життя та Результати дослідження нададуть змогу: оцінити розвиток організаційної культури закладів П(ПТ)О як основи створення колективу, де визнання цінності кожного є фундаментом спільних досягнень; проаналізувати внутрішню політику закладів П(ПТ)О з позиції включення кожного учня незалежно від віку, статі та наявності особливих освітніх потреб; визначити стратегії реформування закладів П(ПТ)О у напрямі створення інклюзивного навчального середовища; дослідити, які методи інклюзивного навчання на засадах гендерної рівності використовують викладачі закладів П(ПТ)О для організації освітнього процесу з метою побудови інклюзивного й гендерно чутливого освітнього середовища у контексті забезпечення неперервності освіти впродовж усього життя; виокремити причини, що гальмують створення такого освітнього середовища; дослідити готовність майстрів виробничого навчання закладів П(ПТ)О до роботи з учнями з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: *професійна (професійно-технічна) освіта, інклюзивне освітнє середовище, гендерно чутливе освітнє середовище, освіта впродовж життя, гендерна рівність, моніторинг інклюзивних методів навчання.*

Постановка проблеми. У сучасному світі кожна людина незалежно від статі, походження і здібностей повинна мати можливість розвивати навички, необхідні їй для повноцінної участі в житті суспільства, проявляти активну громадянську позицію та робити внесок у майбутній економічний розвиток країни. Професійна (професійно-технічна) освіта (далі – П(ПТ)О) надає людині такі можливості та сприяє реалізації її економічного й соціального потенціалів. Включення професійної освіти та навчання до Цілей сталого розвитку (далі – ЦСР) на період до 2030 року свідчить про важливу роль П(ПТ)О і формування систем навичок на міжнародному рівні [1]. Завданням 4.5 ЦСР

© *М. В. Лєснікова, 2021*

задекларовано: до 2030 року ліквідувати гендерну нерівність у сфері освіти і забезпечити рівний доступ до освіти та професійно-технічної підготовки всіх рівнів для уразливих груп населення, у т. ч. інвалідів, представників корінних народів і дітей, які перебувають в уразливому становищі [2].

На необхідності забезпечення якісної П(ПТ)О, зокрема для осіб з інвалідністю, наголошено в Конвенції про права осіб з інвалідністю, яка прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 13 грудня 2006 р. і набрала чинності 3 травня 2008 р. У преамбулі цього документа вказано, що інвалідність – поняття, що еволюціонує, вона є "результатом взаємодії, яка відбувається між людьми, які мають порушення здоров'я, і відносницькими та середовищними бар'єрами і яка заважає їхній повній та ефективній участі у житті суспільства нарівні з іншими", а також що "інваліди продовжують натрапляти на бар'єри на шляху до їхньої участі в житті суспільства як повноправних членів і з порушенням їхніх прав людини в усіх частинах світу" [3]. Стаття 24, пункт 5 Конвенції зобов'язує держави-учасниці забезпечити особам з інвалідністю доступ до загальної вищої освіти, професійного навчання, освіти для дорослих і навчання протягом усього життя без дискримінації та нарівні з іншими. А пунктом 1 d) ст. 27 цього документа передбачено забезпечення надання таким особам можливості ефективного доступу до загальних програм технічної і професійної орієнтації, служб працевлаштування та професійного й безперервного навчання. З цією метою держави-учасниці прагнуть забезпечити систему інклюзивного навчання на всіх рівнях. Підкреслимо, що це означає приведення освітньої системи у відповідність до навчальних вимог учнів, а не інтеграцію учнів в існуючу систему. Зазначене дасть змогу створити систему П(ПТ)О, в якій різноманітність використовуватиметься як можливість. Прийняття й оцінка індивідуальних відмінностей потребує зміни поглядів у суспільстві, у закладі П(ПТ)О, у кожного викладача, щоб розглядати нерівність і неоднорідність як вигоду та основу для подальшого розвитку [4].

З урахуванням керівних принципів, викладених у ЦСР і Конвенції про права осіб з інвалідністю, інклюзивна П(ПТ)О означає, що чоловіки й жінки різного віку, люди з обмеженими можливостями, ті, які мешкають у віддалених районах, особи з вірусом імунодефіциту людини повинні мати доступ до П(ПТ)О, до ринку праці, можуть брати участь у тих самих заходах, взаємодіяти нарівні з іншими. Взаємодія – природна частина людського життя, без якої ринок праці та заклади П(ПТ)О не змогли б функціонувати. Принцип взаємодії полягає у включенні й заохоченні. Наприклад, дівчата після закінчення школи стикаються з перепонами на шляху здобуття П(ПТ)О і подальшого працевлаштування переважно через загальноприйняту думку, що жінки повинні займатися переважно домашнім господарством. Вважається, що немає потреби вкладати кошти в П(ПТ)О дівчат і жінок, адже вони все одно вийдуть заміж та опікуватимуться іншими справами. Через це дівчата отримують доступ до професій, які традиційно вважаються прерогативою жінок, а саме, пов'язаних із шиттям і кроєм, вишиванням, кулінарією. В такому суспільстві чоловіки й жінки не вважаються рівними, не повинні навчатися однаковим професіям, виконувати однакову роботу. Така модель має назву гендерного стереотипу та призводить до перешкод у доступі до професій, де традиційно превалюють чоловіки та зазвичай вища оплата праці, а також зумовлює гендерний розподіл на ринку праці [5]. Зрештою й самі дівчата та жінки дотримуються вказаних соціокультурних поглядів і норм. Вони можуть не знати про те, що диплом про здобуття П(ПТ)О, особливо за професіями, де традиційно переважають чоловіки (приміром пов'язаних із промисловістю та будівництвом), відкриває можливості отримувати гідну заробітну плату та вести незалежне життя. Ще однією перевагою принципу взаємодії, застосування якого сприяє економічному й соціальному розвитку суспільства, є залучення дорослих людей до програм П(ПТ)О. Коли особи з різним життєвим досвідом проводять час разом у професійному середовищі, вони досить швидко усвідомлюють, що в них багато спільного. Викладачі й майстри виробничого навчання, адаптуючись до потреб кожного слухача, використовують на заняттях диференційовані та інклюзивні методи навчання, такі як початок кожного заняття з короткого огляду попереднього матеріалу, встановлення розпорядку відповідно до здібностей кожного слухача, надання зручною мовою короткого опису того, що саме відбуватиметься на заняттях.

На Всесвітньому освітньому форумі 2015 р. "Справедлива та інклюзивна якісна освіта і навчання протягом усього життя для всіх до 2030 р. – Перетворення життя через освіту" та у розробленій за результатами форуму Інчхонській декларації підкреслювалося, що інклюзивність і рівність в освіті є наріжним каменем програми перетворень у цій сфері. Тому країни-учасниці зобов'язалися боротися з усіма формами виключення та маргіналізації, нерівності в доступі, участі й оцінюванні навчання, а також просувати можливості якісного навчання протягом усього життя для всіх, у будь-яких умовах і на всіх рівнях освіти. Це передбачає рівний і розширений доступ до якісної П(ПТ)О, а також до досліджень із забезпечення якості наданої П(ПТ)О [6].

Отже, побудова інклюзивного й гендерно чутливого освітнього середовища у закладах П(ПТ)О в контексті забезпечення неперервності освіти впродовж усього життя є стратегічним завданням для системи П(ПТ)О кожної цивілізованої країни. Питанням побудови інклюзивного та гендерно чутливого освітнього середовища у закладах П(ПТ)О присвячені

праці багатьох вітчизняних та іноземних науковців, серед яких слід виділити праці О. Пащенко, І. Гриценок, Н. Софій [7], Л. Сергеєвої [8], J.-P. Beaudoin [9], K. Tkhelidze [10], S. Miesera, M. Gebhardt [11].

Мета статті – розробити основні методологічні підходи до побудови інклюзивного й гендерно чутливого освітнього середовища у закладах П(ПТ)О в контексті забезпечення неперервності освіти впродовж усього життя.

Результати дослідження. Україна ратифікувала Конвенцію про права осіб з інвалідністю 16.12.2009 р. [12]. А відтак, перед нашою державою та вітчизняною системою П(ПТ)О зокрема постає новий виклик – забезпечити якісну й доступну освіту не тільки для осіб з інвалідністю, а й для всіх, хто має труднощі в навчанні, пов'язані з біологічними/органічними порушеннями психофізичного розвитку, та осіб із соціально вразливих груп, тобто з особливим освітніми потребами [7, с. 100]. Упровадження інклюзивної освіти в закладах П(ПТ)О є своєрідним тестом на визначення рівня демократичності суспільства, цінностей, на яких базується освітня система, розуміння процесів навчання й викладання, готовності держави інвестувати в майбутнє всіх дітей. А отже, стратегія розвитку інклюзії закладу П(ПТ)О передбачає позитивні зміни в ньому відповідно до цінностей, за яких учні активно залучаються до навчального процесу, а набуття знань, професійних умінь і навичок ґрунтується передусім на власному досвіді учня [7, с. 9].

Фахівці Світової організації торгівлі пропонують будувати інклюзивне й гендерно чутливе освітнє середовище у закладах П(ПТ)О в контексті забезпечення неперервності освіти впродовж усього життя за такими складовими [1]:

1. Законодавче забезпечення.
2. Розроблення національних стратегій і нормативних актів щодо включення осіб з особливими освітніми потребами на засадах гендерної рівності в систему П(ПТ)О країни.
3. Прогнозування потреб у навичках.
4. Визначення майбутніх потреб у навичках на основі статистичних досліджень ринку праці, співробітництва зі службами зайнятості та роботодавцями.
5. Забезпечення гендерної рівності.
6. Законодавче закріплення важливості професійного навчання жінок.
7. Заохочення зарахування жінок до П(ПТ)О шляхом надання їм гідних умов для навчання.
8. Забезпечення якості та актуальності наданої освіти. Якість П(ПТ)О, розвиток навичок, а також міра їх відповідності потребам ринку праці залежать від чисельності та кваліфікації педагогічних працівників, змісту, методів, засобів і матеріалів навчання.
9. Забезпечення універсального дизайну.
10. Доступність споруд і прилеглих територій відповідно до міжнародних стандартів.
11. Усунення перешкод на шляху здобуття П(ПТ)О для осіб з особливими освітніми потребами.
12. Моніторинг та спостереження за процесами реформування.
13. Вивчення індикаторів інклюзії в системі П(ПТ)О.
14. Зосередження на участі осіб з особливими освітніми потребами й жінок у програмах професійної підготовки та здобутих навичок.

Побудова інклюзивного й гендерно чутливого освітнього середовища в закладах П(ПТ)О за цими складовими дасть змогу залучити осіб з особливими освітніми потребами поряд із іншими в систему П(ПТ)О країни та забезпечить ефективне інтегрування їх на ринку праці. Зупинимося на деяких із цих блоків докладніше.

Законодавче забезпечення. Згідно із Законом України "Про освіту", особами з особливими освітніми потребами є ті, хто потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення їх права на освіту [13]. У п. 7 ст. 19 зазначеного Закону вказано, що категорії осіб з особливими освітніми потребами визначаються актами Кабінету Міністрів України з урахуванням міжнародних норм і стандартів. На сьогодні проєкт рішення Кабміну з цього питання підготовлений та опрацьовується в установленому порядку [14]. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 14.11.2018 р. № 952, до категорії осіб з особливими освітніми потребами, які потребують додаткової підтримки під час освітнього процесу, належать [15]:

– особи з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарата; хворобами нервової системи; затримкою психічного розвитку, інтелектуальними порушеннями, складними порушеннями мовлення (в тому числі з дислексією);
– іншими складними порушеннями розвитку (у тому числі з розладами спектра аутизму);
– особи, яким встановлено електрокардіостимулятор або інший електронний імплантат чи пристрій;
– особи, які мають захворювання, що можуть бути перешкодою для проходження зовнішнього незалежного оцінювання, визначені Міністерством освіти і науки спільно з Міністерством охорони здоров'я;
– особи, які мають захворювання, що потребують постійного медичного нагляду або періодичного здійснення індивідуальних медичних процедур із забезпечення життєдіяльності людини та/або контролю за її станом;
– особи, які потребують відновлення стану здоров'я у закладах загальної середньої освіти санаторного типу;

– особи, які опинились у складних життєвих обставинах, влаштовані до дитячих будинків сімейного типу, соціально-реабілітаційних центрів, перебувають у школах соціальної реабілітації;

– особи, які проживають на тимчасово окупованій території або у населених пунктах, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, або у населених пунктах, що розташовані на лінії зіткнення;

– особи, які мають статус внутрішньо переміщених;

– діти-біженці та діти, які потребують додаткового та тимчасового захисту;

– особи, які здобувають спеціалізовану освіту та/або можуть прискорено опанувати зміст навчальних предметів одного чи декількох класів, освітніх рівнів;

– особи, які здобувають(ли) повну загальну середню освіту мовою, що не належить до слов'янської групи мов, або базову чи профільну середню освіту – мовою корінних народів (особи з особливими мовними освітніми потребами).

Згідно з ч. 8 ст. 3 Закону України "Про освіту" інклюзивне професійне (професійно-технічне) навчання – система освітніх послуг для здобуття професії або професійних навичок особами з особливими освітніми потребами, гарантованих державою. У ст. 12 цього Закону закріплено, що заклади П(ПТ)О можуть створювати у своєму складі інклюзивні групи для навчання осіб з особливими освітніми потребами.

Організаційні засади інклюзивного навчання в закладах П(ПТ)О визначаються Порядком організації інклюзивного навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України [16]. Згідно з цим документом, навчання осіб з особливими освітніми потребами в закладах П(ПТ)О відбувається у інклюзивних групах, в яких поряд з іншими здобувачами освіти навчаються одна або більше осіб з особливими освітніми потребами. Такі групи створюються керівником закладу на підставі письмового звернення здобувача освіти з особливими освітніми потребами або одного з його батьків (чи іншого законного представника), а також висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини (за наявності), що надається інклюзивно-ресурсним центром (за умови здобуття загальної середньої освіти). Гранична чисельність здобувачів освіти з особливими освітніми потребами в одній групі законодавчо не встановлена, а визначається з урахуванням їх індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності, спеціальності, пристосованості аудиторій тощо [17].

Важливим є те, що відтепер законодавчо встановлено (ст. 16 Закону України "Про професійну (професійно-технічну) освіту"), що особі з особливими освітніми потребами за умови опанування нею курсу професійного навчання в закладі першого атестаційного рівня й успішного проходження кваліфікаційної атестації має бути присвоєно освітньо-кваліфікаційний рівень "кваліфікований робітник" із набутої професії відповідного розряду [18]. Підтвердженням цьому слугуватиме видане свідоцтво про присвоєння робітничої кваліфікації. З метою організації інклюзивного навчання наказом керівника в межах існуючої штатної чисельності в закладі П(ПТ)О створюється команда психолого-педагогічного супроводу, до складу якої входять такі особи (рис. 1, за даними [14]):

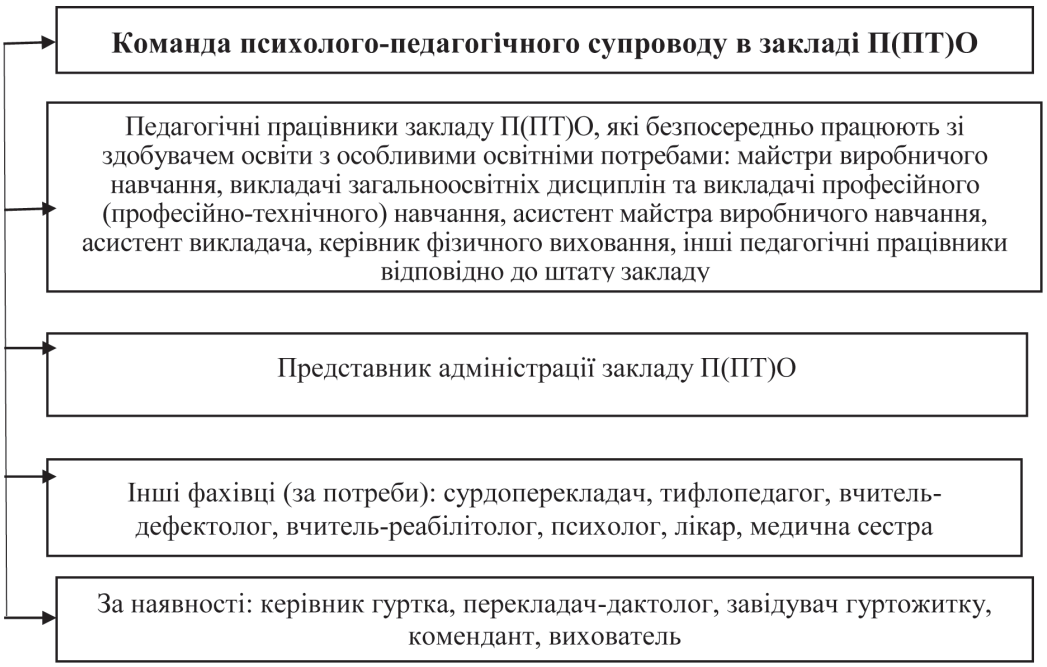

Рис. 1. Склад команди психолого-педагогічного супроводу в закладі П(ПТ)О

Слід ураховувати, що Кабмін затвердив не вичерпний, а приблизний (орієнтовний) перелік посад, необхідних для створення інклюзивного освітнього середовища та забезпечення психолого-педагогічного супроводу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами в закладах П(ПТ)О. Тобто за потреби дозволено залучати інших фахівців. Постановою передбачено, що команда психолого-педагогічного супроводу в закладі П(ПТ)О утворюється в межах існуючої штатної чисельності, тобто окремі посади, як-от асистент викладача, не вводяться.

Отже, на сьогодні в національному законодавстві присутні основні нормативні положення, що регулюють інклюзивне навчання в закладах П(ПТ)О, але ступінь реальної поширеності інклюзивної освіти у цій системі ще доволі низька.

Прогнозування потреб у навичках. Процес визначення майбутніх потреб у навичках зосереджується на статистичних дослідженнях ринку праці, співробітництві зі службами зайнятості й роботодавцями. Кожна людина, в тому числі особа з особливими освітніми потребами, заслуговує на здобуття професії, що в майбутньому надасть їй можливість гідно працевлаштуватися та брати участь у суспільному житті. Особи з інвалідністю загалом становлять 15% населення світу та, за оцінками, 785 млн осіб працездатного віку [5, с. 19]. Фактично це маргіналізована група на ринку праці кожної країни, люди з високим ризиком залишитися безробітними, частково зайнятими або економічно неактивними. Зазвичай професійне навчання осіб з інвалідністю відбувається окремо від решти здобувачів, за професіями, що найчастіше не пов'язані з вимогами ринку праці, або за нижчими стандартами, ніж вимагає роботодавець. Як правило, осіб з обмеженими можливостями беруть на низькооплачувану роботу із сумнівними перспективами просування по службі й неналежними умовами праці. Це неодмінно супроводжується соціально-економічними збитками, які за оцінками експертів Світової організації торгівлі становлять 3–7% ВВП. З огляду на зазначене, важливим кроком до розв'язання проблеми маргіналізації людей з обмеженими можливостями на ринку праці, зниження соціальних та економічних втрат є надання більших можливостей для розвитку навичок і кваліфікацій, актуальних для місцевих, регіональних і національних ринків праці, а саме розширення доступу до систем П(ПТ)О й можливостей розвитку навичок для маргіналізованих груп населення, включаючи осіб з інвалідністю.

З часу здобуття Україною незалежності простежується чітка тенденція до зростання чисельності осіб з інвалідністю – з 2,8 тис. осіб у 1992 р. до 4,5 тис. осіб у 2021 р. (рис. 2, побудовано за даними державної статистичної звітності (форма №3 (профтех))). Найбільше таких осіб навчалось у закладах П(ПТ)О Львівської (676 осіб), Дніпропетровської (404 особи) та Полтавської (319 осіб) областей.

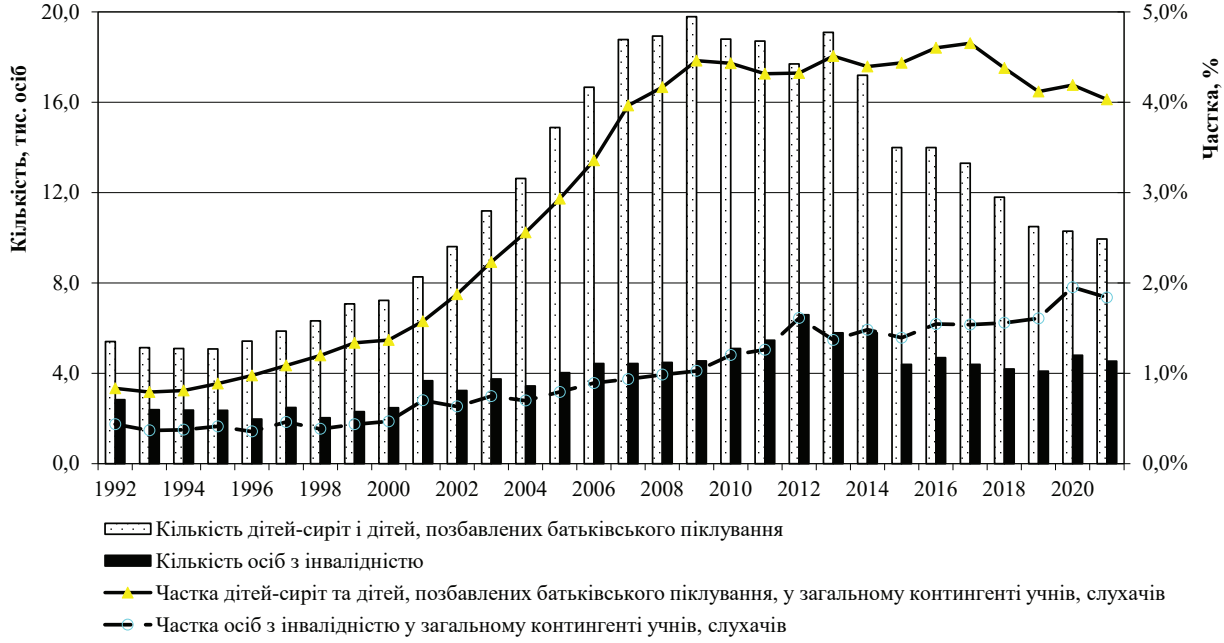

Рис. 2. Динаміка кількісних характеристик осіб з інвалідністю в закладах П(ПТ)О, 1992–2021 рр., станом на 1 січня відповідного року

У 2020/2021 н. р. завершили навчання 1 492 особи з інвалідністю. Працевлаштовані за отриманою професією 82,04 %, або 1 036 осіб (рис. 3, побудовано за даними державної статистичної звітності (форма № 3 (профтех)). Учні з інвалідністю опановують професії "оператор

комп'ютерного набору", "швачка", "кравець", "муляр", "штукатур". Особи з інвалідністю з числа дорослого населення здобували професії "верстатник деревообробних верстатів", "адміністратор", "чистильник приміщень", "маляр-штукатур".

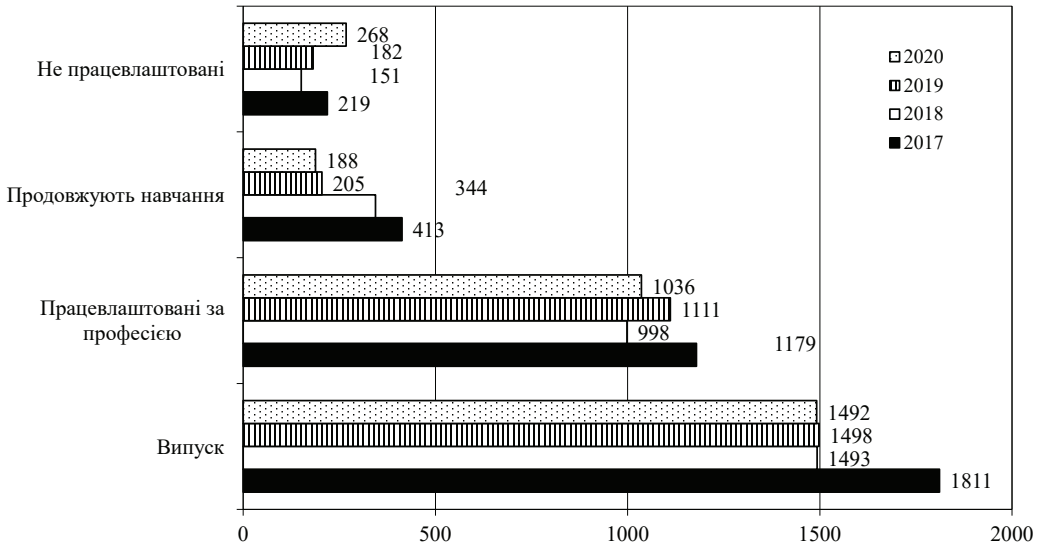

Рис. 3. Показники працевлаштування та продовження навчання осіб з інвалідністю, 2017–2020 рр., станом на 1 січня відповідного року, осіб

При навчанні здобувачів П(ПТ)О із числа осіб з обмеженими можливостями особлива увага приділяється укладанню договорів із роботодавцями. У 2020 р. порівняно з 2017 р. спостерігалося зростання кількості непрацевлаштованих осіб з інвалідністю на 22,4%, або на 49 осіб. Це пояснюється тим, що заклади П(ПТ)О не завжди мають можливість забезпечити перше працевлаштування таких осіб за місцем їх проживання: робітникам цієї категорії дуже важко знайти місце роботи, яке відповідало б стану їхнього здоров'я, з достатнім рівнем оплати праці. Особливо це стосується людей із вадами розумового розвитку.

Забезпечення гендерної рівності. Конституція та закони України гарантують рівність чоловіків і жінок у всіх сферах життя, наша країна ратифікувала всі основні міжнародні договори з питань гендерної рівності та прав жінок. Метою Закону України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією та законами України [19]. У рамках моніторингу реалізації виконання Цілей сталого розвитку Державна служба статистики України проводить регулярну оцінку прогресу досягнень ЦСР для 110 зі 183 національних індикаторів. За період 2015–2020 рр. за ЦСР 5 "Гендерна рівність" результати демонструють стійкий прогрес у подоланні гендерної нерівності [20].

Заклади П(ПТ)О України забезпечують дотримання гендерної рівності при зарахуванні учнів для здобуття професійної освіти. Навчання проводиться за єдиними навчальними програмами у змішаних групах, що дає змогу реалізуватись як хлопцям, так і дівчатам. Окрім цього, в рамках профорієнтаційної роботи закладів П(ПТ)О розроблено маркетингові інструменти, спрямовані на активніше залучення дівчат до опанування традиційно "чоловічих" професій, а хлопців – традиційно "жіночих".

Забезпечення якості та актуальності наданої освіти. Розвиток навичок і міра їх відповідності потребам ринку праці залежать від кількості та кваліфікації педагогічних працівників, змісту, методів, засобів і матеріалів навчання. Інклюзивні методи навчання спрямовані на мінімізацію наслідків функціональних обмежень і усунення перешкод для навчання. На думку J.-P. Beaudoin, інклюзія також передбачає, поряд із різними методами навчання, рефлексивні практики й доброзичливе ставлення, щоб організувати для всіх учнів захоплюючі, складні та актуальні навчальні заходи (активне навчання) в когнітивному, емоційно й фізично безпечному та вільному від перешкод довкіллі [9]. Науковець пропонує чотири ключові стратегії, що їх можуть використовувати викладачі для впровадження інклюзивної практики в навчання: 1) формулювання запитань про цілі, освітні потреби й методи навчання: що учні повинні знати, робити або цінувати після завершення певного курсу, які основні кінцеві цілі всіх учнів? 2) активне навчання та використання різних його методів, які спонукатимуть учнів самостійно відповідати за результати власного навчання, що

передбачає різні заходи для залучення учнів, такі як мінілекція, тематичне дослідження, сценарій, обговорення тощо, надання інформації різними гнучкими способами – усно, візуально, письмово, за допомогою відео-, аудіофайлів, графіків; 3) роздуми про мету та методи оцінювання результатів навчання; 4) надання доступних письмових або онлайн-матеріалів у зручних електронних форматах PDF, MS Word, PowerPoint, Excel, при цьому навчальні матеріали повинні бути легкими для читання й розуміння, а також доступними (читання за допомогою програми, перетворення тексту на голос тощо). Підсумовуючи запропоновані стратегії, автор констатує: для того щоб стати викладачем, орієнтованим на учнів, і поважати варіативність у навчанні, потрібно спочатку поміркувати над своєю педагогічною практикою, визнати власні цінності й очікування, а потім створювати та підтримувати позитивне й доброзичливе навчальне середовище.

У посібнику [21], підготовленому у 2019 році міжнародним консультантом з питань інвалідності N. Riche за підтримки спеціаліста з гендерних питань та розвитку бізнесу A. Lawal-Ahmed, зазначено, що навчальні матеріали, які використовуються педагогами під час навчання, є інклюзивними, якщо вони:

– охоплюють усіх учнів, у тому числі з обмеженими можливостями та учнів жіночої статі;
– відповідають стилям навчання, потребам і здібностям учнів;
– підтримують соціальну різноманітність;
– корисні для майбутнього життя;
– залучають чоловіків і жінок до різних ролей;
– використовують доступну мову, що охоплює всі аспекти рівності.

У керівництві [5], розробленому в рамках проєкту VET Toolbox project пропонуються такі методи інклюзивного навчання в закладах П(ПТ)О:

1) групова робота. Вона надає можливості застосовувати підходи до викладання й навчання, адаптовані до здібностей і потреб окремого учня або групи учнів. Це також корисний метод для включення учнів з особливими освітніми потребами в навчальне середовище закладу П(ПТ)О. Групова робота дає змогу учням із різним досвідом та здібностями пізнавати один одного, усвідомлювати спільні інтереси, цінувати потенціал один одного, поважати кожну проблему й разом долати забобони та дискримінацію;

2) індивідуальне навчання. Цей метод покликаний допомогти учням, які відстають через хворобу, були відсутні з інших причин, мають труднощі в навчанні або є новачками в закладі П(ПТ)О. Він дієвий також для підтримки обдарованих учнів, оскільки спонукає їх виконувати складніші завдання;

3) навчання за допомогою однолітків. Цей метод корисний для включення учнів, які можуть виконувати свої завдання швидше за інших. Таких учнів можна залучити до керівництва невеликими групами для досягнення мети навчання або професійної підготовки. Викладачеві важливо мати на увазі, що будь-який учень може стати керівником групи. Навчання за допомогою однолітків корисне для підтримки розвитку соціальних навичок;

4) самостійне навчання. Викладач задає учням тему, котру вони повинні вивчити. Результатом таких зусиль може бути презентація перед групою або есе, відправлене на електронну пошту викладача;

5) оцінювання результатів. Це процес збирання інформації та прийняття рішення на основі цієї інформації. Викладач спостерігає за учнями в будь-який час, коли вони працюють поодинці, в парах, у невеликих групах, у різний час дня й у різних контекстах. Спостереження дозволяють проаналізувати успіхи і проблеми в навчанні, навчальну поведінку. Поширеним методом оцінювання результатів є запис процесу навчання учня, тобто його портфоліо, що дає змогу порівняти поточну роботу учня з його попередньою роботою.

Отже, за останні кілька років зроблено чимало для підтримки інтеграції людей з особливими освітніми потребами до системи звичайної освіти. Із метою досягнення системою П(ПТ)О належного рівня доступності учні одержують спеціальну освітню допомогу, що охоплює додаткові технології, залучення перекладачів жестової мови, спеціально підготовлені навчальні матеріали тощо [10]. У вітчизняній системі П(ПТ)О для кожного учня з особливими освітніми потребами складається індивідуальна програма розвитку (адаптована навчальна програма), що забезпечує індивідуалізацію навчання, визначає конкретні навчальні стратегії та підходи. Такі учні навчаються у групах наповнюваністю 6–12 осіб. Групи комплектуються з урахуванням однорідності порушень психофізичного розвитку і рекомендацій психолого-медико-педагогічної консультації.

Забезпечення універсального дизайну. Реалізація цієї складової побудови інклюзивного й гендерно чутливого освітнього середовища передбачає доступність споруд і прилеглих територій згідно з міжнародними стандартами, усунення перешкод на шляху здобуття П(ПТ)О для осіб з особливими освітніми потребами. Законом України "Про освіту" визначено, що держава та органи місцевого самоврядування повинні створити умови для забезпечення особам з особливими освітніми потребами можливостей для здобуття освіти на всіх рівнях нарівні з іншими [13]. Порядок організації інклюзивного навчання у закладах П(ПТ)О, затверджений постановою Кабінету Міністрів України

[16], декларує забезпечення таких закладів сучасним обладнанням відповідно до освітніх потреб, розвиток різних форм і методів навчання, зокрема дистанційного, безперешкодний доступ до будівель та приміщень закладу освіти осіб з особливими потребами, забезпечення супроводу таких осіб під час їх перебування в закладі освіти, а також проведення профорієнтаційної роботи.

За результатами Туринського процесу з'ясувалося, що навчальні приміщення частини закладів П(ПТ)О не повністю відповідають сучасним стандартам доступності й безбар'єрності. Основні виклики закладів регіонів України в частині інклюзивної П(ПТ)О є такими:

– відсутність будівельно-архітектурних умов для навчання учнів із особливими освітніми потребами;

– неможливість додаткового введення посад помічників викладачів, помічників майстрів виробничого навчання, медичних працівників;

– підвищені вимоги щодо здоров'я учнів при навчанні з ряду професій.

Для подолання цих викликів необхідно: створення бази даних щодо потреб ринку праці та перспектив розвитку інклюзивного навчання; врегулювання на загальнодержавному рівні засад стимулювання роботодавців до створення нових робочих місць; затвердження переліку простих професій, які не мають медичних обмежень [22].

Моніторинг та спостереження за процесами реформування. Моніторинг є важливим інструментом для оцінювання рівня й темпів поширення інклюзії в освіті. Британським вченим Т. Бутом за участі групи британських педагогів, батьків, працівників управлінь освіти, вчених і представників громадських організацій осіб з інвалідністю розроблено посібник "Індекс інклюзії: розвиток навчання й участі в життєдіяльності шкіл". У цій публікації, третє, доповнене видання якої перекладено й оприлюднено в Україні, Індекс інклюзії трактується як набір навчально-практичних матеріалів для усебічного самооцінювання життєдіяльності закладу, спрямованих на планування дій зі створення та розвитку в навчальних закладах інклюзивного навчального середовища для всіх учасників процесу навчання. У посібнику описані чіткі й обґрунтовані практичні стратегії використання Індексу для здійснення заходів із планування діяльності закладів на основі результатів такого самооцінювання їх роботи відповідно до запропонованої структури планування, індикаторів і запитань [23]. У 2011 р. Індекс інклюзії схвалений для використання у вітчизняних закладах П(ПТ)О [24, с. 21]. У цій праці надаються методологічні рекомендації щодо проведення моніторингового дослідження побудови інклюзивного освітнього середовища у закладах П(ПТ)О.

Методологічні аспекти. Автором розроблено інструментарій для проведення моніторингового дослідження існуючих методів інклюзивного навчання на засадах гендерної рівності, що застосовуються закладами П(ПТ)О в освітньому процесі у контексті забезпечення неперервності освіти впродовж усього життя. Таке дослідження виконується за допомогою онлайн-анкетування майстрів виробничого навчання, адже саме ця категорія педагогічних працівників має навчати учнів практичним навичкам їхньої майбутньої професії, а також сприяти багатосторонньому розвитку особистості. Головними перевагами цього методу є те, що дані збираються дистанційно й оперативно. Крім того, виключається потреба у друці та розсилці анкет, оцифруванні масиву зібраних статистичних даних.

Опитувальник дослідження створено за допомогою сервісу Google Forms. Анкета для опитування майстрів виробничого навчання закладів П(ПТ)О України щодо визначення застосовуваних в освітньому процесі методів інклюзивного навчання на засадах гендерної рівності в контексті забезпечення неперервності освіти впродовж усього життя містить 37 тверджень і складається з трьох компонентів за напрямами розвитку інклюзивного та гендерно чутливого освітнього середовища в закладі П(ПТ)О (табл. 1). Напрями, вказані в анкеті, сформовані відповідно до Індексу інклюзії для закладу П(ПТ)О [24], керівництва, розробленого командою фахівців з інклюзивної освіти Світового банку [25], та дослідження S. Miesera, M. Gebhardt [11]. Питання анкети побудовані за шкалою Лайкерта та передбачають п'ять варіантів відповідей для кожного запропонованого твердження.

Таблиця 1

Анкета для визначення методів інклюзивного навчання на засадах гендерної рівності, які застосовуються закладами П(ПТ)О в освітньому процесі

Твердження	Категорично не згоден	Не згоден	Не визначився	Згоден	Повністю згоден
Напрям А. Розвиток організаційної культури закладу П(ПТ)О					
А-1. Створення спільноти					
А-1.1. Кожний відчуває, що йому в закладі П(ПТ)О раді та ставляться доброзичливо					
А-1.2. Соціальні партнери та служба соціального захисту залучені до роботи в закладі П(ПТ)О					
А-1.3. Члени колективу закладу можуть пояснити значення інклюзивної П(ПТ)О					

Продовження 1 табл. 1

Твердження	Категорично не згоден	Не згоден	Не визначився	Згоден	Повністю згоден
А-1.4. Педагогічні працівники та представники керівних органів співпрацюють					
А2. Розвиток інклюзивних та гендерно чутливих цінностей					
А-2.1. Заклад П(ПТ)О, в якому я працюю, заохочує дівчат і жінок обирати навчання за професіями, в яких традиційно переважають чоловіки					
А-2.2. Усі дівчата й жінки, які навчаються у закладі П(ПТ)О, в якому я працюю, мають рівні можливості для самовираження та участі					
А-2.3. У закладі П(ПТ)О, в якому я працюю, є доступ до спеціальних педагогів (наприклад сурдоперекладача, тифлопедагога, вчителя-дефектолога, психолога)					
А-2.4. Члени колективу закладу П(ПТ)О, в якому я працюю, покладають великі надії на всіх учнів і заохочують їх завершити навчання					
А-2.5. Інклюзія сприяє зміцненню впевненості в собі учнів з особливими освітніми потребами					
Напрям Б. Внутрішня політика					
Б-1. Розвиток закладу П(ПТ)О для всіх					
Б-1.1. Перебування в одній групі поруч із дітьми з особливими освітніми потребами сприяє прийняттю індивідуальних відмінностей між іншими учнями групи					
Б-1.2. Учні без особливих освітніх потреб демонструють вищу вмотивованість в інклюзивному освітньому середовищі					
Б-1.3. У закладі П(ПТ)О, в якому я працюю, можливе спільне навчання учнів з особливими освітніми потребами та без них					
Б-1.4. Учні без особливих освітніх потреб, які навчаються в інклюзивних групах, краще підготовлені до ринку праці, ніж учні, що навчаються в роздільних групах					
Б-1.5. Члени колективу закладу П(ПТ)О в якому я працюю, вважають, що учні будь-якого віку, в тому числі учні жіночої статі, учні з обмеженими можливостями, можуть оволодіти будь-якими навичками за своїм вибором					
Б-1.6. У закладі П(ПТ)О, в якому я працюю, можливе спільне навчання учнів з особливими освітніми потребами та учнів без них					
Б-2. Організація підтримки різноманітності					
Б-2.1. У закладі П(ПТ)О, в якому я працюю, є приміщення, що відповідають потребам учнів жіночої та чоловічої статі (окремі туалети, роздягальні, кімнати в гуртожитку)					
Б-2.2. У закладі П(ПТ)О, в якому я працюю, знижені бар'єри, що заважають навчанню учнів з особливими освітніми потребами					
Б-2.3. У закладі П(ПТ)О, в якому я працюю, знижені бар'єри, що заважають навчанню учнів з особливими освітніми потребами					
Б-2.4. У закладі П(ПТ)О, в якому я працюю, були випадки сексуальних домагань та гендерного насильства					
Б-2.5. Бійки між учнями, залякування та образи – це явна проблема закладу П(ПТ)О, в якому я працюю					
Б-2.6. Якщо учень погано поводиться, то його потрібно виключити із закладу П(ПТ)О					

Продовження 2 табл. 1

Твердження	Категорично не згоден	Не згоден	Не визначився	Згоден	Повністю згоден
Напрям В. Запровадження інклюзивної практики Вивчення методів інклюзивного навчання на засадах гендерної рівності					
В-1. Управління процесом навчання					
В-1.1. У мене є досвід роботи з учнями з особливими освітніми потребами					
В-1.2. Я знаю, як правильно виставити оцінки всім учням у інклюзивній групі					
В-1.3. Керівництво закладу П(ПТ)О, в якому я працюю надає можливість педагогічному працівнику гнучко застосовувати новаторські методи навчання					
В-1.4. Педагогічні працівники закладу П(ПТ)О в якому я працюю, адаптують навчальну програму, плани занять та інші заходи з урахуванням особливих потреб осіб будь-якого віку, осіб з особливими освітніми потребами, чоловіків і жінок, окремих учнів					
В-1.5. Заклад П(ПТ)О надає учням з особливими освітніми потребами необхідні адаптовані матеріали (наприклад наочні матеріали для сліпих учнів, матеріали жестовою мовою)					
В-1.6. Навчальна програма допускає різні методи навчання, такі як групова робота, самостійне навчання та диференційовані заняття					
В-1.7. В учнів із труднощами в навчанні є можливість отримати додаткові заняття					
В-1.8. Я можу зберігати позитивне ставлення до своїх учнів з особливими потребами, навіть коли вони заважають мені проводити заняття					
В-1.9. Я знаю, що можу визначити індивідуальні вимоги до навчання всіх учнів і включити їх у своє планування, навіть якщо є великі відмінності в успішності учнів моєї групи					
В-1.10. Я ефективно виховую позитивне ставлення до дітей з особливими потребами в інших учнів у моєму класі					
В-2. Мобілізація ресурсів					
В-2.1. У закладі П(ПТ)О в якому я працюю є команда психолого-педагогічного супроводу					
В-2.2. Члени команди психолого-педагогічного супроводу надають мені корисні рекомендації					
В-2.3. Члени команди психолого-педагогічного супроводу допомагають виявити та усунути проблеми під час навчання учнів з особливими освітніми потребами					
В-2.4. Призначення членів трудового колективу та їх кар'єрне зростання здійснюються на справедливій основі					
В-2.5. Педагогічні працівники відвідують семінари з інклюзивної П(ПТ)О					
В-2.6. Педагогічні працівники регулярно підвищують кваліфікацію для поліпшення своїх академічних і технічних навичок					

Висновки. Побудова інклюзивного й гендерно чутливого освітнього середовища у закладах професійної (професійно-технічної) освіти України в контексті забезпечення неперервності освіти впродовж усього життя має здійснюватися за такими складовими: законодавче забезпечення; прогнозування потреб у навичках; забезпечення гендерної рівності; забезпечення якості й актуальності наданої освіти; забезпечення універсального дизайну; визначення методів інклюзивного навчання на засадах гендерної рівності, які застосовуються закладами П(ПТ)О в освітньому процесі, та моніторинг упровадження цих методів.

Моніторинг дозволить отримати актуальні дані щодо особливостей процесу впровадження інклюзивних методів навчання учнів і слухачів у

закладах П(ПТ)О на засадах гендерної рівності та забезпечення неперервності освіти впродовж усього життя. Ци дані, зокрема, дадуть змогу:

– оцінити розвиток організаційної культури закладів П(ПТ)О як основи створення колективу, в якому визнання цінності кожного є фундаментом спільних досягнень;

– дослідити внутрішню політику закладів П(ПТ)О з позиції охоплення кожного учня незалежно від віку, статі та наявності особливих освітніх потреб; визначити стратегії реформування закладів П(ПТ)О в напрямі створення інклюзивного навчального середовища;

– дослідити, які методи інклюзивного навчання на засадах гендерної рівності використовують викладачі закладів П(ПТ)О для організації освітнього процесу з метою побудови інклюзивного й гендерно чутливого освітнього середовища в таких закладах у контексті забезпечення неперервності освіти впродовж усього життя;

– виокремити причини, що гальмують створення інклюзивного та гендерно чутливого освітнього середовища у закладах П(ПТ)О в контексті забезпечення неперервності освіти впродовж усього життя;

– дослідити готовність майстрів виробничого навчання до роботи з учнями з особливими освітніми потребами.

У подальшому автор планує реалізувати викладене моніторингове дослідження, за результатами якого передбачається розроблення рекомендацій для подальшого успішного формування інклюзивного й гендерно чутливого освітнього середовища у закладах П(ПТ)О в контексті забезпечення неперервності освіти впродовж усього життя.

Список використаних джерел

1. Making TVET and skills systems inclusive of persons with disabilities. International Labour Organization. 2017. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---ifp_skills/documents/publication/wcms_605087.pdf

2. Goal 4. Quality Education. The Sustainable Development Goals (SDGs). UNDP. URL: https://www.undp.org/sustainable-development-goals#quality-education (дата звернення: 12.06.2021).

3. Конвенція про права осіб з інвалідністю: Конвенція від 13.01.2006 р. № 995_g71, станом на 06.07.2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

4. Bylinski U. Routes to inclusive vocational education and training. The Federal Institute for Vocational Education and Training. 2015. URL: https://www.bibb.de/en/26574.php

5. Guideline on how to Mainstream Inclusion of Marginalised People in Vocational Education and Training. VET Toolbox Coordination Hub. 2017. URL: https://www.vettoolbox.eu/drupal_files/public/2020-09/VET7-Manual-v3-interactive.pdf

6. Incheon Declaration: Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all. World Education Forum. 2015. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233813

7. Пащенко О. В., Гриценок І. А., Софій Н. З. Інклюзивна освіта в умовах професійно-технічного навчального закладу: навч.-метод. посіб. Київ: Арт Економі, 2012. 184 с. URL: http://umo.edu.ua/images/content/institutes/cipo/kaf_derg_slug/material_diyaln/inklyuzivna%20osvita.pdf

8. Сергеєва Л. М., Софій Н.З. Якісна професійно-технічна освіта – соціально вразливій молоді: навч.-метод. посіб. Київ: Арт Економі, 2012. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3027/

9. Beaudoin J.-P. Introduction to Inclusive Teaching Practices. Centre for University Teaching, University of Ottawa. 2013. URL: https://www.uottawa.ca/respect/sites/www.uottawa.ca.respect/files/accessibility-inclusion-guide-2013-10-30.pdf

10. Tkhelidze K. The Vocational Education Teachers' Views on the Implementing Process of Inclusive Vocational Education in Georgia: A Survey Research Study. Master's Thesis. 2016. University of Oslo. URL: https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/54029/Ketevan-Tkhelidze---Master-Thesis.pdf?sequence=1&isAllowed=y

11. Miesera S., Gebhardt M. Inclusive vocational schools in Canada and Germany. A comparison of vocational pre-service teachers' attitudes, self-efficacy and experiences towards inclusive education. *European Journal of Special Needs Education*. 2018. Vol. 33, Issue 5. P. 707–722. URL: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08856257.2017.1421599

12. Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї: Закон України від 16.12.2009 р. № 1767-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1767-17#Text

13. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII, станом на 10.07.2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

14. Семененко А. Профтехосвіта для осіб з особливими потребами: новації законодавства. 2018. URL: https://uteka.ua/ua/publication/budget-13-byudzhet-oplata-truda-i-kadrovaya-rabota-50-proftexobrazovanie-dlya-lic-s-osobymi-potrebnostyami-novacii-zakonodatelstva

15. Про деякі категорії осіб з особливими освітніми потребами: постанова Кабінету Міністрів України від 14.11.2018 р. № 952. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952-2018-%D0%BF#Text

16. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 р. № 636. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/636-2019-%D0%BF#Text

17. Жиленко К. Інклюзивне навчання у ЗВО та ЗПТО: знайомимось із Порядками. *Бюджетна бухгалтерія.* Серпень, 2019. № 30. URL: https://i.factor.ua/ukr/journals/bb/2019/august/issue-30/article-66035.html

18. Про професійну (професійно-технічну) освіту: Закон України від 10.02.1998 р. № 103/98-ВР, станом на 01.01.2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80#Text

19. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV, станом на 07.01.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text

20. Цілі сталого розвитку – Україна 2020: моніторинговий звіт. 2020. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/csr_prezent/ukr/st_rozv/publ/SDGs%20Ukraine%202020%20Monitoring_12.2020ukr.pdf

21. Training Manual for Disability and Gender Inclusive Technical and Vocational Education and Training. ACCI BEST Centre. 2019. URL: https://accibestcentre.com/wp-content/uploads/2020/12/GenderDisabilityInclusionTvetTrainingManual-from-ACCI-BEST-Centre.pdf

22. Туринський процес 2018–2020 Україна. 2020. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/mizhnarodna/2020/Mizhnarodni%20proekty/Uchast%20u%20Turynskomu%20protsesi/Turynskyy%20protses.pdf

23. Бут Т., Ейнскоу М. Індекс інклюзії: розвиток навчання та участі в життєдіяльності шкіл: посіб. Київ: ТОВ "Видавничий дім «Плеяди»", 2015. 190 с. URL: http://ussf.kiev.ua/ieeditions/264/

24. Індекс інклюзії: професійно-технічний навчальний заклад: навч.-метод. посіб. / кол. упоряд.: О. В. Пащенко, І. А. Гриценок, Н. З. Софій, Ю. М. Найда. Київ: ТОВ «Видавничий дім "Плеяди"», 2011. 92 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3014/1/Sofiy_N_1.pdf

25. McClain-Nhlapo Ch. V., Cortez C., Duchicela L. F., Lord J. E. Equity and Inclusion in Education in World Bank Projects: Persons with Disabilities, Indigenous Peoples, and Sexual and Gender Minorities. Washington, DC: World Bank Group. 2019. URL: https://documents1.worldbank.org/curated/en/590781562905434693/pdf/Equity-and-Inclusion-in-Education-in-World-Bank-Projects-Persons-with-Disabilities-Indigenous-Peoples-and-Sexual-and-Gender-Minorities.pdf

References

1. Making TVET and skills systems inclusive of persons with disabilities. (2017). *www.ilo.org.* Retrieved from https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---ifp_skills/documents/publication/wcms_605087.pdf

2. Goal 4. Quality Education. The Sustainable Development Goals (SDGs). *www.undp.org.* Retrieved June 12, 2021 from https://www.undp.org/sustainable-development-goals#quality-education

3. Konventsiia pro prava osib z invalidnistiu: Konventsiia vid 13.01.2006 r. № 995_g71, stanom na 06.07.2016 r. [Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Convention of January 13, 2006 No 995_g71, as of July 06, 2016]. *zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text [in Ukrainian].

4. Bylinski, U. (2015). Routes to inclusive vocational education and training. The Federal Institute for Vocational Education and Training. *www.bibb.de*. Retrieved from https://www.bibb.de/en/26574.php

5. Guideline on how to Mainstream Inclusion of Marginalised People in Vocational Education and Training (2017). VET Toolbox Coordination Hub. *www.vettoolbox.eu*. Retrieved from https://www.vettoolbox.eu/drupal_files/public/2020-09/VET7-Manual-v3-interactive.pdf

6. Incheon Declaration: Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all. (2015). World Education Forum. *unesdoc.unesco.org.* Retrieved from https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233813

7. Pashhenko, O. V., Hrytsenok, I. A., & Sofii, N. Z. (2012). *Inkliuzyvna osvita v umovakh profesiino-tekhnichnoho navchalnoho zakladu [Inclusive education in a vocational school].* Kyiv: Art Ekonomi. Retrieved from http://umo.edu.ua/images/content/institutes/cipo/kaf_derg_slug/material_diyaln/inklyuzivna%20osvita.pdf [in Ukrainian].

8. Sergeieva, L. M., & Sofii N. Z. (2012). *Yakisna profesiino-tekhnichna osvita – sotsialno vrazlyvii molodi [Quality vocational education for socially vulnerable youth].* Kyiv: Art Ekonomi, Retrieved from https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3027/ [in Ukrainian].

9. Beaudoin, J.-P. (2013). Introduction to Inclusive Teaching Practices. Centre for University Teaching, University of Ottawa. *www.uottawa.ca.* Retrieved from https://www.uottawa.ca/respect/sites/www.uottawa.ca.respect/files/accessibility-inclusion-guide-2013-10-30.pdf

10. Tkhelidze, K. (2016). The Vocational Education Teachers' Views on the Implementing Process of Inclusive Vocational Education in Georgia: A Survey Research Study. *Master's thesis.* University of Oslo. Retrieved from https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/54029/Ketevan-Tkhelidze---Master-Thesis.pdf?sequence=1&isAllowed=y

11. Miesera, S., & Gebhardt, M. (2018). Inclusive vocational schools in Canada and Germany. A comparison of vocational pre-service teachers' attitudes, self-efficacy and experiences towards inclusive education. *European Journal of Special Needs Education, Vol. 33, Issue 5,* p. 707–722. Retrieved from https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08856257.2017.1421599

12. Pro ratyfikatsiiu Konventsii pro prava osib z invalidnistiu i Fakultatyvnoho protokolu do nei: Zakon Ukrainy vid 16.12.2009 r. № 1767-VI [On On ratification of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its Optional Protocol. Low of Ukraine of December 16, 2009 No 1767-VI]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1767-17#Text [in Ukrainian].

13. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII, stanom na 10.07.2021 r. [On education. Low of Ukraine of September 05, 2017 No 2145-VIII, as of July 10, 2021]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text [in Ukrainian].

14. Semenenko, A. (2018). Proftekhosvita dlia osib z osoblyvymy potrebamy: novatsii zakonodavstva [Vocational education for people with special needs: novations in legislation]. *uteka.ua*. Retrieved from https://uteka.ua/ua/publication/budget-13-byudzhet-oplata-truda-i-kadrovaya-rabota-50-proftexobrazovanie-dlya-lic-s-osobymi-potrebnostyami-novacii-zakonodatelstva [in Ukrainian].

15. Pro deiaki katehorii osib z osoblyvymy osvitnimy potrebamy: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14.11.2018 r. № 952 [On some categories of people with special educational needs. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of November 14, 2018 No 952]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952-2018-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

16. Pro zatverdzhennia Poriadku organizatsii inkliuzyvnoho navchannia u zakladakh profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10.07.2019 r. № 636 [On approval of the Order of the organization of inclusive training in institutions of vocational and technical education. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of October 07, 2019 No 636] *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/636-2019-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

17. Zhylenko, K. (2019). Inkliuzyvne navchannia u ZVO ta ZPTO: znaiomymos iz Poriadkamy [Inclusive education in institutions of higher education and vocational training: let's get acquainted with the Procedures]. *Biudzhetna bukhhalteriia – Budget accounting, 30*. Retrieved from https://i.factor.ua/ukr/journals/bb/2019/august/issue-30/article-66035.html [in Ukrainian].

18. Pro profesiinu (profesiino-tekhnichnu) osvitu: Zakon Ukrainy vid 10.02.1998 r. № 103/98-VR, stanom na 01.01.2021 r. [On vocational and technical education: Law of Ukraine of February 10, 1998 No 103/98-VR, as of January 1, 2021]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80#Text [in Ukrainian].

19. Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok i cholovikiv: Zakon Ukrainy vid 08.09.2005 r. № 2866-IV, stanom na 07.01.2018 r. [On ensuring equal rights and opportunities for women and men. Low of Ukraine of September 08, 2005 No 2866-IV, as of January 07, 2018]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text [in Ukrainian].

20. Tsili staloho rozvytku – Ukraina 2020: monitorynhovyi zvit. *www.ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/csr_prezent/ukr/st_rozv/publ/SDGs%20Ukraine%202020%20Monitoring_12.2020ukr.pdf [in Ukrainian].

21. Training Manual for Disability and Gender Inclusive Technical and Vocational Education and Training (2019). *ACCI BEST Centre*. Retrieved from https://accibestcentre.com/wp-content/uploads/2020/12/GenderDisabilityInclusionTvetTrainingManual-from-ACCI-BEST-Centre.pdf

22. Turynskyi protses 2018–2020 – Ukraina. (2020). *mon.gov.ua*. Retrieved from https://mon.gov.ua/storage/app/media/mizhnarodna/2020/Mizhnarodni%20proekty/Uchast%20u%20Turynskomu%20protsesi/Turynskyy%20protses.pdf [in Ukrainian].

23. Booth, T., Ainscow, M. (2002). Index for inclusion: developing learning and participation in schools. *Centre for Studies on Inclusive Education*. Retrieved from https://www.eenet.org.uk/resources/docs/Index%20English.pdf

24. Pashhenko, O. V., Hrytsenok, I. A., Sofii, N. Z., & Naida Yu. M. (Eds). (2011). *Indeks inkliuzii: profesiino-tekhnichnyi navchalnyi zaklad [Index for inclusion: vocational school]*. Kyiv: TOV «Vydavnychyi dim "Pleiady"». Retrieved from https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3014/1/Sofiy_N_1.pdf [in Ukrainian].

25. McClain-Nhlapo, Ch. V., Cortez, C., Duchicela, L. F., & Lord, J. E. (2019). *Equity and Inclusion in Education in World Bank Projects: Persons with Disabilities, Indigenous Peoples, and Sexual and Gender Minorities*. Washington, DC: World Bank Group. Retrieved from https://documents1.worldbank.org/curated/en/590781562905434693/pdf/Equity-and-Inclusion-in-Education-in-World-Bank-Projects-Persons-with-Disabilities-Indigenous-Peoples-and-Sexual-and-Gender-Minorities.pdf

M. V. Liesnikova,
PhD in Economics, Senior Researcher,
Senior Researcher,
State Scientific Institution "Institute of Educational Analytics",
E-mail: conversat 95@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2802-973X

Main Methodological Approaches to Creating Inclusive and Gender Sensitive Education Environment in Institutions of Vocational (Technical and Vocational) Education

The opportunity to develop the competencies required for the full-fledged involvement in the community life, the active citizenship and the contribution to the economic development of the country is an inherent right of each person irrespective of gender, origin or talents. The vocational (technical and vocational) education (V(TV)E) offers a human these possibilities and helps realize his/her economic and social potentials. The inclusive education is a system of education services guaranteed by the state and based of the principles of non-discrimination, consideration for the human's versatility, effective and inclusive participation of all the persons involved in the education process. Creating the inclusive and gender sensitive education environment in V(TV)E institutes in the context of the continuous life-long education is a strategic objective of each civilized country. This environment should be built on the following components: legal support; forecasting of the required competencies; achievement of gender equality; assurance of the education quality and relevance; achievement of the universal design; specification of the inclusive education techniques on the gender equality foundations used by V(TV)E institutions in the education process, and monitoring. The author developed a toolkit for a monitoring study of the abovementioned techniques used by V(TV)E institutions in the context of the continuous life-long education. The questionnaire designed for vocational instructors contain 37 statements and consists of the three components in creating the inclusive and gender sensitive education environment in a V(TV)E institution: (i) component A "Development of the organizational culture in a V(TV)E institution"; (ii) component B "Internal policy"; (iii) component C "Implementation of the inclusive practice. Learning of inclusive education techniques on the gender equality foundations". Each component contains two modules. The questions are built using Likert scale. The monitoring will allow for obtaining the data reflecting peculiar features of implementing inclusive education techniques in students' and participants' training as part of the continuous life-long education. Results will allow to assess the development of organizational culture in V(TV)E institutions as the background for creating teams which collaborative achievements are based on the recognition of each member's value; analyzing internal policies of V(TV)E institutions from the perspective of the inclusion of each student irrespective of age, gender or specific individual demands; setting up strategies for reforms in V(TV)E institutions, intended to create the inclusive education environment; finding out what techniques of inclusive education on the gender equality basis are used by lecturers of V(TV)E institutions in organizing the education process in order to build the inclusive and gender sensitive education environment in the context of the continuous life-long education; identifying the factors impeding the creation of such education environment; to check the readiness of vocational training instructors in V(TV)E institutions for work with students with special education needs.

Key words: *vocational (technical and vocational) education, inclusive education environment, gender sensitive education environment, life-long education, gender equality, monitoring of inclusive education techniques.*

Бібліографічний опис для цитування:

Лєснікова М. В. Основні методологічні підходи до побудови інклюзивного й гендерно чутливого освітнього середовища у закладах професійної (професійно-технічної) освіти. *Статистика України*. 2021. № 3. С. 67–80. Doi: 10.31767/su.3(94)2021.03.08

Bibliographic description for quoting:

Liesnikova, M. V. (2021). Osnovni metodolohichni pidkhody do pobudovy inkliuzyvnoho i henderno chutlyvoho osvitnoho seredovyshcha u zakladakh profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity [Main Methodological Approaches to Creating Inclusive and Gender Sensitive Education Environment in Institutions of Vocational (Technical and Vocational) Education]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine, 3,* 67–80. Doi: 10.31767/su.3(94)2021.03.08